

Hak Penentuan Kendiri Orang Asal: Tinjauan Mekanisme Terpilih di Bawah Undang-Undang Antarabangsa

Self-Determination Rights of Indigenous Peoples: A Review of Selected Mechanisms Under International Law

Muhamad Sayuti Hassan @ Yahya¹ & Rohaida Nordin²

¹ Jabatan Kemasyarakatan & Kewarganegaraan, Fakulti Sains Kemanusiaan, Universiti Pendidikan Sultan Idris.

²Fakulti Undang-Undang, Universiti Kebangsaan Malaysia
Email: sayuti@fsk.upsi.edu.my

Abstrak

Perkara 3 Deklarasi mengenai Hak Orang Asal (DHOA) mengiktiraf hak penentuan sendiri Orang Asal. Sungguhpun begitu, pengiktirafan dari aspek amalan di peringkat domestik masih perlu diberi perhatian. Mekanisme di bawah sistem Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu adalah antara platform yang dapat memperkasakan hak penentuan sendiri Orang Asal. Penulisan ini menetapkan tiga objektif utama. Pertama, artikel ini menjelaskan takrifan dan status hak penentuan sendiri Orang Asal di bawah undang-undang antarabangsa. Pada bahagian kedua, artikel ini meninjau peranan tiga mekanisme utama iaitu Forum Kekal mengenai Isu Orang Asal (FKIOA), Mekanisme Pakar mengenai Hak Orang Asal (MPHOA) dan Pelapor Khas mengenai Hak Orang Asal (PKHOA) untuk memperkasakan pengoperasian hak penentuan sendiri Orang Asal di bawah undang-undang antarabangsa. Di samping itu, artikel ini menganalisis peranan mekanisme-mekanisme berkenaan dalam melindungi hak penentuan sendiri Orang Asal. Bagi mencapai kesemua objektif di atas, artikel ini menggunakan pendekatan kualitatif dan kajian perpustakaan. Hasil analisis kajian ini mendapati bahawa mekanisme yang dinyatakan di atas mampu menyokong perjuangan dan pembelaan terhadap Orang Asal di peringkat domestik. Walau bagaimanapun, pengiktirafan dari segi teori dan praktis memainkan peranan yang penting untuk memberi perlindungan hak kepada Orang Asal secara menyeluruh.

Kata kunci: Hak penentuan sendiri, Orang Asal, undang-undang antarabangsa, Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu

Abstract

Article 3 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) recognizes the self-determination rights of indigenous peoples. Nevertheless, the recognition in practice at the domestic level should be observed. The mechanism under United Nations system is capable of empowering the rights to self-determination of indigenous peoples. This article indicates three main objectives. Firstly, the present study describes the definition and status of the self-determination rights of indigenous peoples under international law. In the second part, the study explains the role of three mechanisms i.e. Permanent Forum on Indigenous Issues (PFII), Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples (EMRIP) and the Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples (SRRIP) in enhancing the operation of the self-determination rights of indigenous peoples. In addition, the study analyzes the ability of the above mechanisms in protecting the self-determination rights of indigenous peoples. To achieve the above objectives, the study uses qualitative approach and library research. The study revealed that the above mechanisms are capable of protecting the rights of indigenous peoples at the domestic level. However, the recognition in theory and practice play an important role in safeguarding the indigenous people rights as a whole.

Keywords: Self-determination, indigenous peoples, international law, United Nations.

Pengenalan

Tanggal 13 September 2007, Perhimpunan Agung Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu telah menerima Deklarasi mengenai Hak Orang Asal (DHOA) (Sixty-first General Assembly Plenary 107th & 108th

Meetings, 13 September 2007). Walaupun persidangan 107 & 108 telah menyaksikan sokongan majoriti ahli persidangan terhadap DHOA, terdapat empat buah negara yang menolak penerimaan tersebut iaitu Amerika Syarikat, Australia, New Zealand dan juga Kanada, manakala 11 buah negara lagi mengambil pendekatan menahan diri daripada mengundi seperti Azerbaijan, Bangladesh, Bhutan, Burundi, Columbia, Georgia, Kenya, Nigeria, Russia, Samoa and Ukraine (Wiessner, 2010). Walau bagaimanapun, empat buah negara yang menentang tersebut mengubah pendirian untuk menyokong DHOA.

Antara isu yang hangat diperdebatkan di sepanjang proses rundingan DHOA ialah pengiktirafan hak penentuan sendiri Orang Asal. Keadaan ini menggambarkan bahawa hak berkenaan memainkan peranan yang signifikan kepada Orang Asal. Oleh yang demikian, penulisan ini memfokuskan aspek pengoperasian hak penentuan sendiri di bawah undang-undang antarabangsa. Justeru itu, artikel ini membincangkan konsep pengiktirafan hak penentuan sendiri Orang Asal di bawah undang-undang antarabangsa. Pada bahagian kedua, artikel ini menerangkan ketiga-tiga mekanisme di bawah Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu iaitu Forum Kekal mengenai Isu Orang Asal (FKIOA), Mekanisme Pakar mengenai Hak Orang Asal (MPHOA) dan Pelapor Khas mengenai Hak Orang Asal (PKHOA) untuk memperkasakan pengoperasian hak penentuan sendiri Orang Asal. Perbincangan diakhiri dengan analisis terhadap mandat mekanisme yang dibincangkan.

Pengiktirafan Hak Penentuan Kendiri Di Bawah Undang-Undang Antarabangsa

Perkara 3 DHOA telah mengiktirafkan hak penentuan sendiri kepada Orang Asal seperti berikut:

“Orang Asal mempunyai hak menentukan pilihan sendiri. Berdasarkan hak tersebut, mereka secara bebas menentukan status politik dan bebas mengejar pembangunan ekonomi, sosial dan budaya mereka.”

Peruntukan perkara di atas adalah sama seperti apa yang terkandung dalam kedua-dua waad antarabangsa (WAHSP dan WAHSEB) melainkan DHOA ini adalah khusus untuk Orang Asal. Peruntukan hak penentuan sendiri Orang Asal merangkumi beberapa dimensi utama iaitu politik, pembangunan ekonomi, sosial dan kebudayaan. Daes (1996) menyifatkan dimensi-dimensi tersebut mempunyai perkaitan yang rapat dengan pengiktirafan hak ke atas kekayaan sumber alam dan semulajadi.

Walau bagaimanapun, peruntukan Perkara 4 DHOA iaitu “Orang Asal ketika mengamalkan hak penentuan sendiri mempunyai hak autonomi atau pemerintahan sendiri dalam hal-hal dalaman dan hal ehwal tempatan, serta cara-cara dan langkah untuk membiayai fungsi berkerajaan sendiri,” dilihat seperti menghadkan skop hak penentuan sendiri iaitu hanya melibatkan hak autonomi atau kerajaan sendiri. Menurut Rohaida et al., (2012) dan Rohaida & Witbrot, (2012), Perkara 4 disifatkan sebagai menghadkan hak penentuan sendiri dan terpakai hanya dalam konteks dalaman berbanding hak penentuan sendiri semua orang yang merangkumi hak terhadap pemisahan. Di samping itu, Perkara 46 mensyaratkan kepatuhan terhadap prinsip kedaulatan dan keutuhan wilayah di sesebuah negara. Syarat tersebut menggambarkan bahawa wujud ketidakseimbangan dalam pengiktirafan hak penentuan sendiri kepada semua orang termasuk hak untuk pemisahan. Secara tidak langsung, tindakan ini adalah bertentangan dengan prinsip kesamarataan dan mendiskriminasi Orang Asal walau sekalipun dalam banyak keadaan Orang Asal tidak mengimpikan pemisahan seperti yang terdapat di bawah undang-undang antarabangsa (Chairperson-Rapporteur: Ms. Erica-Irene A. Daes, E/CN.4/Sub.2/1993/29, 1993).

Selain DHOA, hak penentuan sendiri juga turut mendapat perhatian Mahkamah Keadilan Antarabangsa (MKA). Pada tahun 1996, MKA melalui kes *Portugal v. Australia (East Timor Case)*, ICJ Reports (1996) memutuskan bahawa hak penentuan sendiri adalah obligasi “*erga omnes*”. Selain itu, hak penentuan sendiri turut diberi perhatian lanjut dalam kes *Advisory Opinion Concerning Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, [2004]* apabila MKA berpendapat bahawa Israel telah mencabul obligasi yang berstatus *erga omnes* iaitu hak penentuan sendiri rakyat Palestin. Status “*erga omnes*” merupakan satu doktrin undang-undang antarabangsa yang merujuk kepada hak dan obligasi yang terpakai kepada semua orang. Oleh yang

demikian, hak penentuan sendiri patut diiktiraf kepada semua orang termasuklah Orang Asal.

Sementara itu, Anaya (2004) berpendapat bahawa hak penentuan sendiri telah menerima status “*jus cogen*” di bawah undang-undang antarabangsa. Implikasi status “*jus cogen*” telah diperuntukkan di bawah Perkara 53, Konvensyen Vienna mengenai Undang-undang Triti, 1969 iaitu sebarang triti yang bercanggah dengan prinsip “*jus cogen*” dianggap sebagai tidak sah.

Dalam pada itu, hak penentuan sendiri boleh difahami sebagai kebebasan, integriti dan juga kehormatan malah ia merentasi hak asasi manusia khususnya apabila hak ini telah mendapat perhatian dalam kedua-dua waad antarabangsa iaitu WAHSP dan WAHSEB (McCorquodale, 2000). Daes (2001-2002) pula mentakrifkan hak penentuan sendiri Orang Asal sebagai kebebasan, integriti dan kehormatan terhadap Orang Asal atau dalam erti kata lain kebebasan untuk hidup mengikut adat dan kepercayaan serta dihormati oleh masyarakat majoriti. Oleh yang demikian, tidak dinafikan lagi bahawa hak penentuan sendiri merupakan konsep yang sudah lama diterima pakai di bawah undang-undang antarabangsa dan pemakaiannya dalam konteks Orang Asal adalah berasas.

Mekanisme Pelaksanaan Hak Penentuan Kendiri di Bawah Sistem Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu

Antara mekanisme khusus yang memperjuangkan hak Orang Asal di bawah sistem PBB ialah badan berdasarkan piagam (*charter based*). Mekanisme ini dilihat penting bagi menyokong pelaksanaan hak penentuan sendiri Orang Asal khususnya di peringkat domestik.

Secara umumnya, isu Orang Asal mendapat perhatian di bawah dua badan utama di bawah Perhimpunan Agung Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu. Berikut adalah struktur badan yang mempunyai mandat bagi melindungi hak dan kepentingan Orang Asal:

Jadual 1: Sistem PBB berkaitan Perlindungan Hak Orang Asal

Majlis Perhimpunan Agung Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu		
Majlis Hak Asasi Manusia (MHAM)		Majlis Ekonomi dan Sosial
Mekanisme Pakar Mengenai Hak Orang Asal (MPHOA)	Pelapor Khas PBB mengenai Hak Orang Asal (PKHOA)	Forum Kekal mengenai Isu Orang Asal (FKIOA)

(Sumber: Fact Sheet No. 9/Rev.2, 2013)

Merujuk kepada Jadual 1 di atas, Majlis Perhimpunan Agung Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu mempunyai dua saluran utama untuk melindungi hak Orang Asal iaitu *Majlis Ekonomi dan Sosial* dan juga *Majlis Hak Asasi Manusia* (MHAM). Di bawah Majlis Ekonomi dan Sosial, satu mekanisme khusus telah diwujudkan bagi melaksanakan mandat melindungi hak Orang Asal iaitu Forum Kekal mengenai Isu Orang Asal (FKIOA).

Selain itu, isu Orang Asal juga diberi perhatian melalui sebuah badan antara kerajaan (*intergovernmental bodies*) iaitu MHAM. MHAM melaporkan pelbagai isu pencabulan dan perkembangan isu hak asasi manusia berkaitan Orang Asal kepada Pejabat Suruhanjaya Tinggi Hak Asasi Manusia setiap tahun. Di samping itu, MHAM turut menangani isu Orang Asal melalui mekanisme penyelesaian pertikaian dan semakan berkala sejagat (*Universal Periodical Review*). Terdapat dua badan utama yang melaporkan terus kepada MHAM berhubung isu Orang Asal iaitu Mekanisme Pakar mengenai Hak Orang Asal (MPHOA) dan Pelapor Khas mengenai Hak Orang Asal (PKHOA). Berikut adalah kupasan lanjut mengenai mekanisme antarabangsa yang penting dalam pengoperasian hak penentuan sendiri Orang Asal.

Forum Kekal mengenai Isu Orang Asal (FKIOA)

Forum Kekal mengenai Isu Orang Asal (FKIOA) merupakan badan yang mula diasaskan menerusi resolusi Majlis Ekonomi dan Sosial 2002/22 dan diberi mandat berkaitan isu ekonomi, pembangunan sosial, budaya, alam sekitar, pendidikan, kesihatan dan hak asasi manusia (Economic and Social Council Resolution 2000/22, 2000). FKIOA mempunyai ahli seramai 16 orang yang diwakili oleh

perwakilan dari pelbagai wilayah di seluruh dunia. Perwakilan dibahagikan mengikut wilayah di mana 8 perwakilan dari lima wilayah iaitu Afrika, Asia, Timur Eropah, Amerika Latin & Caribbean dan Barat Eropah & negara-negara lain. Bagi 8 perwakilan lagi, mereka dipilih oleh organisasi Orang Asal dan dilantik oleh Presiden Majlis Ekonomi dan Sosial berdasarkan 7 wilayah yang mewakili sosiobudaya yang berbeza iaitu Afrika, Asia, Amerika Selatan dan Tengah, Caribbean, kawasan Arctic, Eropah Tengah dan Timur, Persekutuan Rusia, Asia Tengah dan Transcaucasia, Amerika Utara dan Pasifik (Fact Sheet No. 9/Rev.2, 2013).

Forum ini ditubuhkan khas berpaksikan tiga mandat utama. *Pertama* adalah untuk memberi nasihat pakar dan cadangan berkaitan isu Orang Asal, menjalankan atau menyediakan program, peruntukan dan agensi kepada Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu. Mandat *kedua* ialah meningkatkan kesedaran dan mempromosikan integrasi serta mengkoordinasikan aktiviti dalam sistem Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu dan mandat *ketiga* ialah menyediakan dan menyebarkan maklumat mengenai isu Orang Asal (Economic and Social Council Resolution 2000/22, 2000). Dalam melaksanakan mandat yang ditetapkan, FKIOA menfokuskan kepada implimentasi DHOA dengan melaksanakan beberapa program bagi menyokong keberkesanan peruntukan DHOA seperti dialog bersama agensi Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu dan aktiviti mengenai polisi bagi mencapai objektif DHOA itu sendiri (Fact Sheet No. 9/Rev.2, 2013).

Mekanisme Pakar mengenai Hak Orang Asal (MPHOA)

MPHOA merupakan subsidiari kepada Majlis Hak Asasi Manusia yang dibentuk melalui Resolusi 6/36 berserta mandat untuk menyediakan kepada Majlis berkenaan dengan dua perkara iaitu (1) nasihat pakar yang bertema melalui fokus kajian dan penyelidikan dan (2) mengemukakan cadangan untuk pertimbangan dan kelulusan untuk kelulusan Majlis (Resolution 6/36, 2007). Bagi memantau perkembangan hak Orang Asal, MPHOA akan mengemukakan laporan tahunan kepada MHAM (Resolution 6/36, 2007).

Ahli MPHOA adalah terdiri daripada lima pakar bebas yang dipilih berdasarkan prosedur khas yang ditetapkan oleh Majlis seperti yang diperincikan dalam Resolution 5/1 (Resolution 5/1, 2007) dan akan berkhidmat selama tiga tahun dan mungkin dilanjutkan perkhidmatannya (Resolution 6/36, 2007). Salah seorang pakar yang menduduki jawatan tersebut berasal dari Malaysia iaitu Puan Janie Lasimbang (Independent Experts on the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples). Antara usaha yang dilaksanakan oleh MPHOA ialah menjalankan beberapa siri penyelidikan mengikut tema yang ditetapkan antaranya hak Orang Asal terhadap pendidikan (2009), hak Orang Asal terhadap penyertaan dalam pembuatan keputusan (2011), akses kepada keadilan oleh Orang Asal (2012) dan beberapa penyelidikan lain yang masih diteruskan (The Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, 2007). Kesemua tema ini secara tidak langsung berkait rapat dengan peruntukan Perkara 3 DHOA iaitu pengiktirafan hak penentuan sendiri Orang Asal.

Sungguhpun pelbagai penyelidikan telah dijalankan, namun cadangan penambahbaikan yang diusulkan oleh MPHOA adalah tidak mengikat untuk dilaksanakan oleh kerajaan. Status yang tidak mengikat ini boleh menyebabkan kelewatan atau tidak mendapat pertimbangan untuk pelaksanaan oleh pihak kerajaan kepada Orang Asal di peringkat domestik.

Pelapor Khas mengenai Hak Orang Asal

Selain Mekanisme Pakar, Pelapor Khas mengenai Hak Orang Asal merupakan salah satu badan penting dalam perlindungan hak Orang Asal yang dibentuk melalui Resolusi Majlis Hak Asasi Manusia 15/14 (Resolution 15/14 adopted by the Human Rights Council, 2010). PKHOA turut dikenali sebagai prosedur khas Majlis Hak Asasi Manusia (Fact Sheet No. 9/Rev.2, 2013) dan beroperasi berlandaskan beberapa mandat utama. Mandat tersebut ialah (1) untuk mengenalpasti jalan bagi menyelesaikan halangan sedia ada untuk memberi perlindungan kepada Orang Asal selari dengan mandat dan untuk mengenalpasti, bertukar dan mempromosi amalan terbaik; (2) untuk mengumpul, memohon, menerima dan bertukar maklumat dan komunikasi daripada kesemua sumber termasuklah kerajaan, Orang Asal, komuniti mereka, organisasi mengenai dakwaan pencabulan hak Orang Asal; (3) untuk merangkakan cadangan mengenai ukuran yang sesuai dan aktiviti untuk mengelak dan meremedikan pencabulan hak

Orang Asal; dan (4) untuk melaksanakan tugas dengan kerjasama dengan prosedur khas dan badan subsidiari yang lain khususnya Mekanisme Pakar, badan Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu yang berkaitan, badan berdasarkan triti dan juga organisasi hak asasi manusia serantau (Resolution 15/14 adopted by the Human Rights Council, 2010; Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, 2010).

Berdasarkan mandat yang diputuskan oleh resolusi di atas, PKHOA akan menjalankan tugas utama seperti membuat penilaian mengenai situasi dan pencabulan hak Orang Asal berdasarkan negara, tema, komunikasi bersama kerajaan, dan juga mempromosi amalan terbaik (Indigenous Peoples Law and Policy Program, 2012 & Fact Sheet No. 9/Rev.2, 2013). Pelapor khas telah membuat penyelidikan dan pemantauan di beberapa negara terpilih antaranya New Zealand (2005 & 2011), Filipina (2003), Mexico (2003), Columbia (2009) dan negara-negara lain. Pelapor khas tidak menjalankan kajian secara khusus di Malaysia sebaliknya meninjau mengenai isu rundingan dalam penyelidikan beliau secara umum mengenai nasib Orang Asal di negara Asia (A/HRC/24/41/Add.3; Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples (James Anaya), 2013; Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Country Reports). Selain itu, antara tema untuk penyelidikan yang dijalankan oleh Pelapor Khas termasuklah kesan projek pembangunan ke atas komuniti Orang Asal, implimentasi undang-undang domestik dan undang-undang antarabangsa untuk melindungi hak Orang Asal, pendidikan, hubungan undang-undang domestik dan undang-undang adat Orang Asal dan beberapa yang lain (Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, Thematic Studies). Pelapor khas juga membuat komunikasi yang terdiri daripada dua jenis komunikasi iaitu rayuan segera (*urgent appeal*) apabila terdapat laporan pencabulan hak Orang Asal yang serius dan perlu mendapat perhatian segera, manakala yang kedua ialah surat dakwaan (*allegation letter*) atau dikenali sebagai komunikasi tidak segera di mana ia merupakan tinjauan terhadap kes pencabulan yang telah berlaku (Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Communications).

Berbanding MPHOA, mandat yang ditetapkan kepada PKHOA dilihat lebih jelas dan bersifat lebih dekat kepada isu Orang Asal khususnya apabila pelapor turun ke lapangan untuk meninjau sendiri permasalahan Orang Asal di negara-negara terpilih. Walau bagaimanapun, peranan dan mandat besar yang dipikul oleh Pelapor Khas ini mengambil masa yang panjang untuk disempurnakan memandangkan isu Orang Asal yang harus diberi perhatian begitu kompleks dan pelbagai.

Walaupun terdapat beberapa kekangan yang menjadikan badan-badan yang terlibat dalam memperjuangkan hak Orang Asal kurang berkesan, pendekatan untuk berkerjasama antara satu sama lain adalah satu tindakan yang wajar. Perkara sedemikian telah disarankan melalui Resolusi 18/8, Majlis Hak Asasi Manusia agar Mekanisme Pakar, Pelapor Khas dan Forum Kekal berganding bahu memperjuangkan hak Orang Asal dan juga mempromosi DHOA (Resolution 18/8 adopted by the Human Rights Council, 2011). Gabungan mandat ketiga-tiga badan ini akan memperkasakan lagi perlindungan dan usaha untuk memartabatkan hak Orang Asal seluruh dunia di mana Mandat Mekanisme Pakar yang memfokuskan kepada kajian bertema, manakala Pelapor Khas lebih cenderung kepada tinjauan kepada negara-negara dan juga kajian kes secara spesifik manakala Forum Kekal pula lebih menjurus kepada penyebaran maklumat dan kempen kesedaran Orang Asal (Fact Sheet No. 9/Rev.2, 2013).

Penutup

Tidak dinafikan bahawa ketiga-tiga mekanisme yang dibincangkan di atas mampu memberi perlindungan kepada Orang Asal. Walau bagaimanapun, perlindungan tersebut boleh disifatkan sebagai tidak menyeluruh. Hal sedemikian adalah berpunca daripada kelonggaran mandat di mana ketiga-tiga mekanisme ini tidak diberi kuasa untuk melaksanakan cadangan. Mandat mekanisme ini juga dilihat kurang berkesan kerana mandat yang diberikan hanya untuk menerima laporan dan mengemukakan cadangan semata-mata. Sungguhpun begitu, gabungan kerjasama daripada kesemua mekanisme di atas, hak penentuan sendiri Orang Asal mampu diperkasakan dengan lebih berkesan. Pemerksaan hak berkenaan akan membolehkan Orang Asal menempa kemajuan dan pembangunan seiring dengan masyarakat majoriti dan pada masa yang sama Orang Asal boleh mengekalkan identiti dan adat resam mereka.

Penghargaan

Penulisan artikel ini termasuklah proses pengumpulan data dibiayai oleh Biasiswa Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia dan *Fundamental Research Grant Scheme* FRGS/1/2015/SSI10/UPSI/02/1. Penulisan ini telah dibentangkan dalam International Conference on Human Sciences di Fakulti Sains Kemanusiaan, Universiti Pendidikan Sultan Idris pada 7-9 April 2015.

Rujukan

- Anaya, S. J. (2004). *Indigenous Peoples in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Chairperson-Rapporteur: Ms. Erica-Irene A. Daes. 23 August 1993. Report of the Working Group on Indigenous Populations on Its Eleventh Session, Discrimination Against Indigenous Peoples, E/CN.4/Sub.2/1993/29.
- Daes, Erica-Irene A. (1996). The Right of Indigenous Peoples to "Self-Determination" in the Contemporary World Order Dlm. Clark, D., & Robert Williamson (pnyt.). *Self-Determination, International Perspectives* hlm. 47-57. London: Macmillan Press Ltd.
- Daes, Erica-Irene A. (2001-2002). The Concepts of Self-determination and Autonomy of Indigenous Peoples in the Draft United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *St. Thomas Law Review*, 14(2): 259-270.
- Economic and Social Council Resolution 2000/22. (2000). Establishment of a Permanent Forum on Indigenous Issues.
- Fact Sheet No. 9/Rev.2. (2013). *Indigenous Peoples and the United Nations Human Rights System*. New York: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- General Assembly GA/10612. (2007). United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. General Assembly, Sixty-First Session, 107th Plenary Meeting, Thursday, 13 September 2007, 10 A.M. New York, A/61/Pv.107.
- Hannum, H. 1. (1990). *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination. The Accommodation of Conflicting Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Indigenous Peoples Law and Policy Program. (2012). *The Roles of the UN Special Rapporteur on the the Rights of Indigenous Peoples within the United Nations Human Rights System, a Handbook for Indigenous Leaders in the United States*. Arizona: The University of Arizona Indigenous Peoples Law and Policy Program.
- Resolution 6/36. (2007). Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, Human Rights Council.
- Resolution 5/1. (2007). Institution-Building of the United Nations Human Rights Council, Human Rights Council.
- Resolution 18/8 Adopted by the Human Rights Council. (2011). 18 Human Rights and Indigenous Peoples, A/HRC/18/L.23.
- Robert McCorquodale. (2000). *Self-determination in International Law*. Ashgate: Dartmouth.
- Rohaida, N., Muhamad Sayuti, B. H. Y. & Witbrodt, M. A. (2012). Indigenous Peoples in Asia: Indigenousness and Self-Determination *The Law Review* 510-529.
- Rohaida, N. & Witbrot, M. A. (2012). Self-Determination of Indigenous Peoples: The Case of Orang Asli. *Asia Pacific Law Review* 20(No 2): 189-210.
- Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples Communications. (2014). <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/Communications.aspx> [16 Mac 2014].
- Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples Country Reports. (2014). <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/CountryReports.aspx> [16 Mac 2014].
- Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples Thematic Studies. (2014). <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/ThematicStudies.aspx> [16 Mac 2014].
- Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples. (2010). Mandate of the Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples. <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/Mandate.aspx> [16 Mac 2014].
- The Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples. (2007). Expert Mechanism Studies 2014. <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/EMRIP/Pages/EMRIPIndex.aspx> [16 Mac 2014].
- Wiessner, S. (2010). Report on the Rights of Indigenous Peoples by International Law Association, the Hague.